

UDK 355.351(497.4)"1968/1987"

*Damijan Guštin***Teritorialna obramba – vojaška potreba
in politični projekt 1968 : 1988***I.**

V začetku septembra 1968 je slovensko državopolitično vodstvo v nekaj dneh od prve odločitve, brez resnih priprav ustanovilo Glavni štab odredov vse-ljudske obrambe SRS ter sočasno ukazalo ustanoviti partizanske odrede. Novi partizanski odredi so bili ustanovljeni že septembra 1968.¹ Kakor je razvidno iz prvih organizacijskih zasnov, naj bi bilo v teh enotah 60 občinskih teritorialnih čet, s skupaj 7380 vojaki in častniki, 60 občinskih poveljstev s skupaj 900 možmi, 63 mladinskih odredov, v katere bi uvrstili obveznike predvojaške vzgoje; skupaj ocenjeno na 52.000 mož.² Šlo je za hipno obnovitev organizacije partizanskih odredov Jugoslavije (in štabov partizanskih odredov vseh šestih republik), ki je bila ustanovljena v času informbirojskih zaostritev in poinformbirojevskega časa. Zaskrbljena jugoslovanska državopolitična elita se je nareč po 20. avgustu 1968, ko so vojske petih članic Varšavskega pakta vdrle v Češkoslovaško, odzvala s trdno odločenostjo, da bo državo branila pred morebitnim sovjetskim posegom. Ustanovitev nove vojaške formacije je bil eden prvih ukrepov, da si povečajo obrambno moč. Ponovna ustanovitev partizanskih enot – vojaških enot za obrambo prostora – tako ni bila slovenska posebnost ali celo samovolja, pač pa odraz ukrepanja jugoslovanskega političnega in vojaškega vrha, ki se je po 23. avgustu 1968 zatekel k že preizkušeni varianti okrepitve obrambne sposobnosti sistema in države, s čimer naj bi povečali moč odvratanja morebitne agresije. Prostorske sile naj bi podprle Jugoslovansko ljudsko armado, ki nikakor ne bi mogla – niti v primeru mobilizacije vseh zmogljivosti – braniti vsega državnega ozemlja. Do konca leta so v Jugoslaviji ustanovili okoli 6000 takih enot z 250.000 vojaki.³

* Dr., znanstveni sodelavec, direktor, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: damijan.gustin@inz.si

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589), Komisija za splošni ljudski odpor, šk. 276, ae 709, zapisnik 1. seje komisije vseljudske obrambe SRS pri CK ZKS, 16. 9. 1968; Stanje in problematika na področju narodne obrambe v SR Sloveniji, 14. 9. 1968.

² ARS, AS 1589, šk. 276, Stanje in problematika na področju narodne obrambe v SR Sloveniji, 1968, str. 5–7.

³ Miljenko Živković: Teritorialna odbrana. Beograd 1986, str. 277.

Za razliko od podobnega ukrepa v zgodnjih petdesetih letih je jugoslovanski politični vrh jeseni 1968 pobudo predal v roke republiških oblasti. S tem pa je postopoma nastal povsem drugačen položaj, ki je sicer bil načrtovan v skladu s procesom delnega – sprva bolj nazivnega kot dejanskega – prenašanja pristojnosti za obrambo tudi na republike. Slovensko politično vodstvo je pobudo takoj vključilo v središče svojega zanimanja, jo označilo za politično nujno in takoj začelo pripravljati vojaško formacijo Ljudsko obrambo Socialistične republike Slovenije. Septembra 1968 so že izoblikovali predlog za ustanovitev 34 odredov, ki bi jih usmerjalo 6 pokrajinskih poveljstev oziroma sprva štabov grup odredov. Le o številu pripadnikov se še niso mogli odločiti, po dveh variantnih predlogih bi bilo 30.000 ali 42.000 mož.⁴

Prenos dela obrambnih pristojnosti s federacije na republike je bil možen zaradi procesov, ki so se medtem dogodili znotraj doktrinarnih zasnov obrambe v državi. Vojaški teoretiki Jugoslavije so od začetka šestdesetih let v medsebojni, strogo notranji polemiki razvijali tudi alternativni koncept obrambe. Ta je bil v delnem nasprotju s prevladujočim modelom in, kar ni nepomembno, z vodilno vojaško strukturo. Obrambna zasnova Jugoslavije je tedaj temeljila na klasični vojaški doktrini obrambe z lastnimi vojaškimi silami. Jugoslavija se je namreč po koncu informbirojevske krize znašla s stališča nacionalnovarnostnega vidika v težkem položaju. Zavezništvo s Sovjetsko zvezo izpred leta 1948 ni bilo več možno, zamrznila je približevanje paktu NATO skozi Balkanski pakt z Grčijo in Turčijo, z novoustanovljenim Varšavskim paktom ni imela nič. Vojaške pomoči Zahoda je bilo po letu 1958 po odpovedi jugoslovanske strani konec. Sovjetski zvezi se je Jugoslavija od leta 1962 približala le pri opremljanju vojske, saj je bila ta ugodnejša in bolj voljna dobaviteljica orožja in oborožitvenih sistemov ter celo licenc za njihovo proizvodnjo.⁵ V obrambi države se je tako po volji političnodržavnega vrha morala opreti le na lastne sile. Ker pa se je državopolitični vrh čutil močno ogroženega (hladna vojna je dosegla v poznih petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih vrhunec), je bila učinkovita obramba države ena od njegovih najvišjih prioritet. Državno vodstvo je s politiko odmika od obeh vojaških zvez, ki ju je Jugoslavija imela na svojih mejah, ustvarila obrambno težko vzdržne razmere, ne toliko v geopolitičnem in strateškem smislu kot zaradi nujno potrebnih visokih vojaških izdatkov, ki jih je terjal takšen obrambni sistem. Gibanje neuvrščenosti na vojaškem in obrambnem področju Jugoslaviji ni prinašalo še ničesar, razen posrednega zmanjšanja nevarnosti globalnega vojaškega spo-

⁴ ARS, AS 1589, šk. 276, Predlog za organizacijo odredov Narodne obrambe SRS, pred 24. 9. 1968.

⁵ Omer Pezo: Opremanje naoružanjem. Beograd 1989 (Razvoj orožanih snaga SFRJ : 1945–1985; 17), str. 49–51; Bojan B. Dimitrijević: Jugoslovenska armija 1945–1954 : nova ideologija, vojnik i oružje. Beograd 2006, str. 379–398.

pada zaradi pritiska tretje strani v OZN.⁶ Jugoslavija je tako svoje vojaške izdatke ohranjala na visoki ravni, sicer manjši kot ogromnih 22% proračuna v kriznih informbirojevskih letih, a vendar med najvišjimi v Evropi.⁷ Zaradi visoke gospodarske rasti v šestdesetih letih, odpiranja na tuje trge in selitve odvečne delovne sile v Zahodno Evropo, od koder so nato prihajali dodatni (devizni) prilivi, je to bilo ekonomsko vzdržno, politično pa neproblematično, saj niti javnost niti politične strukture vprašanja zmanjšanja obrambnih izdatkov niso mogle načeti. Logika ogroženosti s strani 'velikega brata' na Vzhodu, ki komaj čaka na jugoslovansko slabost, in ogrožujočega pakta NATO vprašanja vojaških izdatkov ni dovoljevala postavljati v ospredje. Gospodarska reforma leta 1965, ki naj bi gospodarstvo postavila na učinkovitejšo raven, pa je odprla tudi vprašanje vojaških izdatkov, ki so tedaj znašali približno 6% proračuna.⁸

Ko se torej vprašamo, kaj je bil prvotni namen vzpostavitve šestih republiških štabov za SLO in sil pod njihovimi poveljstvi, je najbrž pravi odgovor predvsem element odvrčanja v konkretnem ogrožujočem položaju, povečanje pristojnosti in iniciativnosti republiških elit v obrambi ter predvsem obramba vladajočega sistema, ki se je sam prepoznal za dejansko ogroženega.

Politični naboj novega obrambnega sistema se je polno izrazil šele postopoma. Splošna ljudska obramba je prinašala možnost za okrepitev pristojnosti republik na vojaškem področju in s tem moči in vpliva na področju, ki je bilo do tedaj v izključni domeni zveznega centra, Josipa Broza - Tita in zlasti vrha JLA. Republike so namreč, za razliko od občin, ki jim je prav tako bila dana v roke (splošna ljudska) obramba, imele realno avtoriteto na tem področju in nekatere tudi ambicijo. Med slednjimi je bila tudi slovenska politična elita. Le nekaj mesecev prej so republike dobile možnost, da so prvič po letu 1945 ustanovile upravne organe za ljudsko obrambo. Izvršni svet SRS je tako med svoje sekretariate prvič prištel sekretariat za ljudsko obrambo.⁹

Prva zasnova novih smernic ljudske obrambe je izpostavila prav (ločeno) odgovornost SR Slovenije za svojo obrambo: »V pogojih okupacije /.../ redna operativna armada zgubi povsem svojo voljo – vse pristojnosti za vodenje celotnega ljudskega odpora pa prevzame vojno-politično vodstvo republike, pokrajine, občine in krajevne skupnosti na svojem območju; to velja tudi za partizanske brigade in divizije in druge teritorialne enote /.../, tudi tiste enote ope-

⁶ Prim. Damijan Guštin, Vladimir Prebilih: From regional pact to the supranational organisation : Yugoslav military security 1948–1971. V: Regions, regional organizations and military power. Stellenbosch, Sun Press, 2008, str. 337–352.

⁷ Dragan Bogetić: Ekonomska i vojna pomoć zapada Jugoslaviji u vreme sukoba sa Kominformom. V: Jugoslavija v hladni vojni / Yugoslavia in the Cold War. Ljubljana–Toronto 2004, str. 278–281, 288–294.

⁸ Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Ljubljana 2005, str. 1015–1024, 1039–1042, 1045–1048.

⁹ Lado Kocijan: Doktrina in strategija splošne ljudske obrambe – Teritorialna obramba kot najvišja oblika organiziranosti za odpor in kot del oboroženih sil (dalje Kocijan, Doktrina in strategija SLO). V: Vojstvo, maj 1999, št. 5, str. 30–31.

rativne armade, ki so se znašle izza frontne linije na okupiranem ozemlju.«¹⁰ To je bil velik prelom, ki dobro ilustrira namen republiškega sekretariata za ljudsko obrambo, da med enote pod svojo pristojnostjo vključi vsaj vseh 7 teritorialnih bataljonov s 3000 možmi, stražarske enote, skupaj 2457 pripadnikov, morda pa celo vse tri obstoječe partizanske divizije in 5 samostojnih brigad, kar bi zneslo 15.400 mož.¹¹

II.

Nevarnost sovjetskega vdora, kolikor je bila realna, je hitro minila. Štab partizanskih odredov Slovenije pa je obstal in pozno jeseni 1968 je nastopil čas za politično odločitev, ali se njegov obstoj spremeni v dejstvo za daljše obdobje. Strateška odločitev o vključitvi nove formacije v jugoslovanski obrambni sistem je gotovo padla v najožjem krogu politične oblasti. Po pričevanju naj bi v to privolil Josip Broz - Tito na vztrajno prigovarjanje Edvarda Kardelja in Vladimirja Bakarića, torej dveh vplivnih politikov, ki sta bila tudi v tistih letih neformalna voditelja Slovenije in Hrvaške. Ustanovitvi posebnih republiških poveljstev naj bi nasprotoval zvezni sekretariat za ljudsko obrambo in armadna struktura sploh.¹² Vendar pa druga pričevanja kažejo, da je ob tem vprašanju, ki je bilo izrazito postavljeno iz političnih struktur, vojaški vrh precej razdeljen, kot je bil tudi razdeljen in celo konflikten do snovanja nove doktrine oborožene obrambe sploh. Na seji sveta za ljudsko obrambo poleti 1968 na Brionih naj bi Tito kategorično zahteval od vojaškega vrha, da takoj organizira ljudski odpor in sploh oboroži družbo, da bo sposobna uspešne obrambe pred agresijo.¹³ Odpor vodilnih generalov JLA je zlahka razumljiv, saj se je tako formalizirala vojaška struktura, ki ni bila pod njihovim neposrednim nadzorom, poleg tega pa je ustanovitev padla v čas politične napetosti z republikami, kar je lahko pomenilo dodaten problem. Pravi prelom je torej nastal z ohranitvijo republiških štabov za splošni ljudski odpor. Prvotne partizanske štabe iz petdesetih let so namreč vojaške strukture povsem vključile v svoj sistem in jih končno spremenile v teritorialne sile (partizanske brigade in divizije, teritorialne bataljone), ki so bile del armadnih sestavov.¹⁴ To pot, v letu 1968 in še v naslednjih treh letih tega vojaškemu vodstvu ni uspelo izvesti. Splošne politične razmere, nas-

¹⁰ ARS, AS 1589, šk. 276, Stanje in problematika na področju narodne obrambe v SR Sloveniji, 1968, nedat., str. 1–2.

¹¹ Prav tam, str. 8.

¹² Tomaž Kladnik: 40 let razvoja Teritorialne obrambe Slovenije. Posebna izdaja revije Obramba. Ljubljana, november 2008, str. 9 (dalje Kladnik, 40 let TO). Avtor se sklicuje na izjavo Bojana Polaka.

¹³ Jak Koprivc: Generalov let : spomini generala Ivana Dolničarja. Ljubljana 2006, str. 152–153; Bojan Polak: Zgodovinski razlogi za ustanovitev TO in njen razvoj na prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta leta. V: Vojstvo, 1999, št. 5, str. 20; Kocijan, Doktrina in strategija SLO, str. 28.

¹⁴ Kladnik, 40 let TO, str. 7; ARS, AS 1589, šk. 276, Stanje in problematika na področju narodne obrambe v SR Sloveniji, 1968, nedat., str. 6.

protja med federalnim vrhom in opazno samozavestnimi republiški oblastmi in razdeljenost generalskega vrha glede vprašanja obrambnega sistema so pripeljale do tega, da se je nekoliko bolj samostojna – kar je pomenilo bolj pod njihovim lastnim vplivom – vojaška struktura zdela dobro izhodišče za dodatno krepitev lastnih, republiških pozicij.¹⁵ Institucionalizacija procesa splošne ljudske obrambe je pomenila tudi njegovo preživetje in, v ugodnih političnih okoliščinah, tudi njegovo polno uveljavitev. Koncept splošnega ljudskega odpora je namreč prenašal eno od težišč na občino kot osnovno samoupravno in upravno celico družbe ter celo na krajevno skupnost in delovne organizacije. Ne glede na takšno dejansko organiziranost, vgraditev neposredne odgovornosti občine za enote splošnega ljudskega odpora (teritorialne obrambe) in njihovo opremljanje ter popolnoma teritorialen način popolnitve pa se je občina izkazala v primerjavi z republiko za malo pomemben del novega obrambnega sistema in koncept vseljanske obrambe je dejansko postal predvsem republiška domena.¹⁶

Akcija postavljanja partizanskih enot in njihovih štabov je sprva potekala prek partijskih organov, zato je bila prva nuja novo vojaško organizacijo legalizirati, vstaviti v državno strukturo. Izvršni svet skupščine SRS je tako 20. novembra 1968 uradno ustanovil Štab za splošni ljudski odpor SR Slovenije, mu zagotovil denarna sredstva in imenoval člane štaba, ki jih je sicer izbrala komisija za vsenarodno obrambo pri CK ZKS že 25. septembra 1968. Za načelnika štaba so imenovali Bojana Polaka, generalmajorja v pokoju, politični komisar pa je postal Albert Jakopič, do tedaj sekretar CK ZKS. Vodstvena struktura teritorialne obrambe je v veliki meri temeljila na ponovno aktiviranih upokojenih častnikih, nekdanjih poveljnikih partizanske vojske, funkcije političnih komisarjev pa so opravljali politični funkcionarji ZKS.¹⁷ V smislu vojaškega poveljstva so se oblasti torej oprle na razpoložljiv vojaški kader, ki je poleg tega imel izkušnjo partizanskega bojevanja izpred več kot dveh desetletij. Na drugi strani so bili mlajši kadri brez vojaških izkušenj, še zlasti v takšni obliki bojevanja, saj je bil poudarek šolanja na vojaški akademiji in v šolah za rezervne oficirje na klasičnih vojaških taktičnih in operativnih postopkih. V tistem prvem hipu večjega števila aktivnih častnikov niti ni bilo. Šele postopoma je bilo mogoče pomladiti poveljniški kader.¹⁸ Značilno pa je, da je bila politična dimenzija splošnega »vsena-

¹⁵ ARS, AS 1589, šk. 276, Stanje in problematika na področju narodne obrambe v SR Sloveniji, 1968, nedat., str. 8, 9.

¹⁶ Skrb vrha, da nove obrambne pristojnosti republik ne bi preveč okrepile, nazorno kaže poudarek Josipa Broza - Tita v pogovoru s Francem Popitom leta 1969, da teritorialna obramba ne sme biti organizirana centralistično (tj. v domeni republiškega vrha, op. a.), pač pa mora dopustiti pobudo delovnih organizacij in krajevnih skupnosti, ki je najpomembnejša. Glej Božo Repe, Jože Prinčič: Pred časom : portret Staneta Kavčiča. Ljubljana 2009, (dalje Repe, Prinčič, Pred časom) str. 178.

¹⁷ Janez Slapar: Razvoj Teritorialne obrambe v Sloveniji. V: Vojnozgodovinski zbornik, 1998, št. 1, str. 82–84.

¹⁸ Prim. Rudolf Hribernik-Svarun: Spomini : klic svobode. Ljubljana 1995 (dalje Hribernik, Spomini), str. 277.

rodnega« odpora močno poudarjena in institucionalizirana, saj so dolžnosti političnih komisarjev opravljali aktualni politični funkcionarji kar po položaju. Posebej pomenljivo je, da so splošni ljudski odpor opredelili kot izključno odgovornost Zveze komunistov Slovenije (Jugoslavije).¹⁹ Socialistična zveza delovnega ljudstva kot najširša politična organizacija institucionalno v splošnem ljudskem odporu ni imela vloge niti potem, ko je neposredna nevarnost minila.

V slovenskem primeru se je pri večanju pomena vseljudske obrambe medsebojno podprlo še nekaj dodatnih dejavnikov:

Slovenija je tudi v vojaških načrtih JLA veljala za tisto območje države, ki bi ga izrabila oba bloka v primeru njenega globalnega ali omejenega spopada. Smerjužna Madžarska–Zagreb–Ljubljana–Furlanija skupaj s smerjo zahodna Madžarska–Gradec–Celovec–Trbiž–Furlanija je veljala za vzporedno, pomožno bojišče svetovne ali evropske vojne med obema vojaškima zvezama. Slovenija po vojaških ocenah torej ne bi mogla ostati pod nadzorom JLA, tako da je bilo treba okrepiti prostorsko komponento, ki bi ostala na »začasno zasedenem« ozemlju, na terenu Slovenije in bi vojaško delovala proti enemu ali drugemu okupatorju. Če sledimo velikemu vojaškemu manevru Svoboda 1971, je bil njegov namen preizkusiti oborožene sile vsesplošne ljudske obrambe in celo politične strukture, potem ko se vojska umakne iz Slovenije na obrambno črto na Korani in Kapeli.²⁰

Vsaj del slovenske politične elite je že od začetka leta 1945 ostajal v pričakovanju, da bo prej ali slej mogoče tako reorganizirati jugoslovansko vojsko, da se bo v njej vsaj odrazila slovenska državnost tudi na vojaškem področju. Kakor koli se je vojaška in centralna politična struktura pretvarjala, da tega vprašanja ni, je v ozadju ostajalo, še posebej ker zaradi togosti centralistične ureditve in odpora pretežno srbohrvaško govorečih vojaških struktur ni bilo dobro urejeno niti jezikovno vprašanje v JLA, ne za Slovence, ne za Makedonce, ne za povečujoče se število albanskih nabornikov.²¹ Upošteva se realnost sestave in delovanja vojske sta se jezikovno vprašanje in vprašanje organizacije JLA oziroma oboroženih sil povezovala. Glede na dejanska razmerja v JLA je bila delitev nabornikov po jeziku edina možnost uporabe slovenskega jezika v jugoslovanski vojski, saj je bilo nerealno pričakovati, da se bodo srbohrvaški govorci (častniki, generali, večinski del nabornikov) v vojski prilagodili rabi treh jezikov ali se jih celo (na)učili. Ureditev, ki bi ločevala nabornike po narodnosti (republiškem državljanstvu), pa je bila politično povsem nesprejemljiva, saj je vedno veljala kot ustvarjanje republiških vojsk. Prav ob vprašanih novih pri-

¹⁹ Republiški sekretar za ljudsko obrambo in poznejši poveljnik RŠTO Slovenije (1973–1977) general Rudolf Hribernik navaja primer, ko eden od predsednikov občinske skupščine ni bil član ZKS in s tem tudi ni mogel sodelovati v obrambnih nalogah, čeprav so mu sodile po položaju. Hribernik, Spomini, str. 266.

²⁰ ARS, AS 1589, šk. 203, ae 467, Informacija o manevru »Svoboda 71«; Boris Bolfek: Teritorialna obramba 1968–1990: Magistrsko delo. Ljubljana 2009 (dalje Bolfek, Teritorialna obramba 1968–1990), str. 80–95.

²¹ JLA je tedaj s predpisi o alternativnih menijih uredila problem prehrane vojaških obveznikov muslimanov.

stojnosti republike na področju obrambe in novih vojaških formacij se je prvič tudi v javnosti odprlo vprašanje jezikovne neenakopravnosti slovenskega jezika v Jugoslovanski ljudski armadi. Potem ko z osebnim posredovanjem pri najvišjih organih oblasti ni dosegel nič, je to vprašanje v javnosti najbolj goreče zagovarjal upokojeni general Jaka Avšič.²² Prav tako javno vlogo je, sicer na drugi ravni, lahko opravljala teritorialna obramba.

Sprva je formacija 'Teritorialne obrambe' v SR Sloveniji tvorilo šest conskih štabov s podrejenimi občinskimi štabi, od enot pa 24 odredov (za območje ene ali več občin), samostojni bataljoni, čete, divizioni in baterije.²³ Leta 1969 je imela TO SR Slovenije že 31.284 pripadnikov, 54 štabov in 331 njim podrejenih enot.²⁴ Ob taki izjemni rasti vojaške formacije se moramo vprašati, od kod toliko pripadnikov. JLA je sicer delu obveznikov spremenila vojni razpored, jih je torej preusmerila v Teritorialno obrambo, vendar to ni bilo dovolj. Pomemben vir dodatnih mož, potrebnih za enote, je postala mladina. Vanjo so dejansko začeli vključevati mladino, ki še ni odšla na služenje vojaškega roka, se pravi mlajšo kot 18 let, in to obeh spolov. Poglavitno odprto vprašanje pa je bilo, ali vključiti v enote vseljidske obrambe mladino v posebnih enotah ali med ostale. V Sloveniji so se odločali za enotne, torej starostno mešane enote.²⁵

Leta 1969 je jugoslovanski politični vrh obravnaval koncept splošne ljudske obrambe na 9. kongresu ZKJ. Sprejete politične usmeritve so bile toliko obvezne, da jih je operacionalizirala tudi vojska. Še istega leta so v generalštabu izdelali novo doktrino jugoslovanske obrambe, ki je zaostri la doktrino splošne ljudske vojne iz leta 1958. Enotam splošne ljudske obrambe so namenili, da postanejo poseben del oboroženih sil, hkrati pa uvedli obsežen program modernizacije vojske in vojaške industrije. Označevati so jih začeli kot teritorialno obrambo. »Teritorialno obrambo tretiramo kot strateško komponento oboroženih sil (ne več v sestavi JLA), ki naj po številu ljudi postane najmnožičnejša, vgrajena v vse organizme družbe in raznovrstna po oblikah organiziranja. /.../ Operativna armada predstavlja udarno moč, teritorialna obramba pa množično oboroženo organizacijo za boj na vsakem delu našega ozemlja.«²⁶ Toda ne glede na pristojnost republik za organiziranje teritorialne obrambe in sprva različna organizacijska izhodišča (slovenska so zbujala skrb, da ima republika svoje posebne namene) je vojska za TO ustanovila poseben organ, ki je skrbel za »enotna načela« pri načrtovanju prehoda iz mirnodobne v vojno organizacijo TO, uskladitev oboroževanja TO, usposabljanje in organizacijska načela. Te

²² Damijan Guštin: *Vojak, častnik, general petih vojska, vedno Slovenec*. Ljubljana 2008, str. 41–45.

²³ Slapar, *Razvoj TO v Sloveniji*, str. 84–85.

²⁴ Kladnik, *40 let TO*, str. 9.

²⁵ Bolfek, *Teritorialna obramba 1968–1990*, str. 68. V SR Hrvaški, Makedoniji in Bosni in Hercegovini pa so se nasprotno odločili za oblikovanje posebnih mladinskih enot Vsenarodne obrambe. Živković, *Teritorialna odbrana*, str. 95, 98.

²⁶ Načelnik Generalštaba JLA Miloš Bubanj na posvetu Sveta za ljudsko obrambo 1. 7. 1970; cit. po Kocijan, *Doktrina in strategija SLO*, str. 28.

naloge je sprva prevzela Uprava za civilno zaščito Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo, ki se je leta 1970 preimenovala v Upravo za teritorialno obrambo in civilno zaščito, naslednje leto pa je postala del generalštaba.²⁷ Vse burno dogajanje okoli pospešenega razvoja teritorialne obrambe in splošne ljudske obrambe je končno zajel tudi nov zakon o ljudski obrambi, ki je bil sprejet v skupščini SFRJ februarja 1969. Zakon je uvedel Teritorialno obrambo kot komponento enotnega sistema ljudske obrambe in oboroženih sil SFRJ. Odgovornost za ustanavljanje in oskrbovanje je prenesel na republike in občine, hkrati pa jim je predpisal enotna načela organiziranja.²⁸

Istega leta je reorganizacija JLA prinesla SR Sloveniji z republiški mejami usklajeno vojaško organiziranost. Ustanovljena so bila armadna območja. Skoraj vse ozemlje SR Slovenije, z izjemo ilirskobistriškega območja,²⁹ je obsegla novoustanovljena IX. armada s sedežem v Ljubljani. Za njenega prvega komandanta je bil postavljen generalpodpolkovnik Franc Poglajen in gotovo ne po naključju je bilo njeno poveljstvo odtlej do leta 1985 stalno v rokah generala slovenske narodnosti; v krajšem obdobju sredi sedemdesetih let pa so bili v njenem štabu kar štirje generali slovenske narodnosti.³⁰

Iz slovenskih pričakovanj glede vojske, samozavesti republiške politične elite, zlasti skupine okoli Staneta Kavčiča, geopolitičnih in strateških okoliščin ter spremenjene vojaške doktrine se je napajalo slovensko vztrajno posvečanje »vsenarodni obrambi«. Dodali bi lahko tudi večjo organizacijsko kulturo glede na druge jugoslovanske republike in, kar ni nepomembno, pomembne politične tutorje. Še dolgo v sedemdeseta leta je to bil predvsem upokojeni, a nadvse vplivni Ivan Maček, ki ga je politično vodstvo pooblastilo, da je »imel roko« nad vojaško organizacijo in vsenarodno obrambo sploh.³¹ Ta je lahko povezal svojo posebno skrb za zaprto območje na Kočevskem z novo vojaško organizacijo v enovit sistem, čeprav je bilo vojno poveljniško mesto republiškega štaba TO sprva v Polhograjskem hribovju in nikoli na Kočevskem.³² Je pa Maček zagotovil s silami TO nadaljevanje nekdanje ureditve, ko je bilo zgrajeno zaklonišče za politično elito in vojno poveljniško mesto v Gotenici na Kočevskem, kjer so v bližini začeli graditi novo modernejše zaklonišče za republiški vrh za primer vojne.³³

²⁷ Živković, Teritorialna odbrana, str. 92–93.

²⁸ Prav tam, str. 97.

²⁹ To je iz vojaških razlogov, obrambe smeri Trst–Reka, pripadlo 4. armadi.

³⁰ Gojko Miljanić: Kopnena vojska, I. Beograd 1988, str. 156–162, 240; Marjan F. Kranjc: Slovenska vojaška inteligenca – generali in admirali. V: Borec, 2000, št. 579-580-581-582, str. 304.

³¹ Prvi predsednik komisije za splošni ljudski odpor pri CK ZKS je bil Albert Jakopič. ARS, AS 1589, Komisija za splošni ljudski odpor, šk. 203, zapisnik seje komiteja CK KPS za splošni ljudski odpor 12. 11. 1970.

³² Kladnik, 40 let TO, str. 9.

³³ Za logistično podporo in zavarovanje umika političnega vrha iz Ljubljane v Kočevsko Reko je v okviru TO delovala posebna Zaščitna brigada TO. Prim. Boris Bolfek: Zaščitna brigada

V sestavi jugoslovanskega obrambnega sistema je bila TO le dopolnilni vojaški organizem, pripet na JLA, ki sprva ni bil avtonomen niti v mirnem času niti v mogoči vojni ali oboroženem spopadu. Za TO niso razvili nobenega avtonomnega sistema šolanja častnikov niti nobenega vsebinsko drugačnega šolanja kadra. Poveljniško strukturo v vrhu TO so tvorili častniki in generali, ki so se šolali v vojaških akademijah, ki jih je na te položaje določila kadrovska služba JLA (redkeje je bilo zaznati tudi vpliv republiških organov). Pač pa je bila njena prednost in hkrati slabost množica rezervnih častnikov, ki so zasedali formacijske položaje v občinskih štabih in enotah. Slabost v tem, da je bila njihova vojaška izobrazba manj temeljita, saj so v šestih mesecih usvojili najpomembnejše vsebine šolanja na vojaški akademiji, prednost pa v tem, da so bili bolj homogena struktura, ki se je popolnjevala iz okolja, kjer so živeli in delali. V slovenskem primeru je to pomenilo tudi nacionalno homogenost, saj je bila razen nekaj desetnih poklicnih častnikov velika večina kadra v enotah slovenske narodnosti, ki so med seboj govorili slovensko ne glede na normativno ureditev. Tudi pred uradno uvedbo slovenskega poveljevanja in občevanja v slovenskem jeziku v TO je bila jezikovna praksa enot TO daleč od običajne vojaške srbohrvaščine, čeprav, to moramo poudariti, so jo vsi znali in uporabljali v jezikovnih položajih, ko so imeli stik z vojaškimi strukturami JLA ali iz jugoslovanskega centra.

Soditi je mogoče, da so bili vojaki, ki so bili prav tako rezervisti, preusmerjeni v enote TO, tudi zato bolj zavzeti v času svojega vpoklica na vaje TO. Kako je potekal izbor moštva, rezervistov po služenju vojaškega roka, med enotami TO in rezervo JLA, je težko reči; v načelu naj bi v TO prešli starejši vojaki, ne pa najboljše usposobljeni. Velja pa reči, da je razporeditev zadevala le tisto večino, ki je imela enaka specifična znanja t. i. VED, v obeh vojaških formacijah – torej predvsem pehotnih strelcev, mitraljezcev, minercev ipd. Da obrnemo, kdor se je npr. med služenjem vojaškega roka usposobil za voznika tanka, seveda v teritorialno obrambo ni mogel biti dodeljen, saj tankov TO ni imela.³⁴ Moštvo TO je torej sestavljalo splošno usposobljeno (pehotno) moštvo, bivajoče na ozemlju občine, kjer je imela enota sedež, po navadi srednjih let. Da bi to popravili, pa tudi iz političnih vzrokov, so v prvih letih v TO množično pridobivali mladince – torej tiste, ki še niso odšli na služenje vojaškega roka, in tudi mladinke; služili so kot prostovoljci.³⁵

Z zgodnjim obdobjem razvoja teritorialne obrambe je povezana tudi afera z njenim opremljanjem z orožjem. Danes, ko lahko precej realno ocenimo njene dejanske razsežnosti, vidimo da je šlo za sicer morda resen potencialni problem,

TO = Security brigade of the territorial defence forces. V: Vojaška zgodovina, 2008, št. 2, str. 79–95.

³⁴ Na oklepne enote TO se veže le anekdota, da je Ivan Maček (Matija) uspel nekje v JLA pridobiti izločene tanke, ki jih je nato ukazal pripeljati na Kočevsko, kjer so oblikovali tankovsko enoto in z njo vadili na zaprtem območju.

³⁵ Kladnik, 40 let TO, str. 9.

ki pa bi se šele moral razviti po obsegu in ki je bil posledica togosti in neustreznosti samega sistema oskrbe teritorialne obrambe z nujno potrebnim orožjem. Problem je namreč bil v tem, da je totalna obramba terjala povečanje števila razpoložljivih kosov orožja, predvsem lahkega pehotnega orožja. Sredstva je sistem zagotovil – zakonsko je namreč za 0,5 % družbenega proizvoda obremenil vsako od občin, ki je morala opravljati tudi obrambno funkcijo, sredstva pa je zakonsko izdajala tudi republika. Občine so zakonsko določena sredstva sicer izdvojile, same pa niso nabaviti potrebnega orožja in vojaške opreme, saj jugoslovanska vojaška industrija ni bila pripravljena na nenaden skok zahtev po njenih izdelkih. Tako so teritorialni obrambi – namenoma ali naključno – v prvem hipu dodelili velik del trofejnega orožja, ki je bilo že izločeno iz enot in hranjeno v vojaških skladiščih ali je čakalo na uničenje. Vodstvo pa je vztrajalo, da je treba TO opremiti s sodobnim orožjem. V pomanjkanju orožja je vodstvo TO začelo iskati možnost nakupa le-tega v tujini, s čimer je poseglo v pristojnosti posebnega organa, ki ga je vodil Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo. V akcijo so vključili tudi nekaj pripadnikov Službe državne varnosti, devize za nakup orožja so dobili ob sodelovanju Ljubljanske banke z njihovim zbiranjem prek podjetij in s preprodajo cigaret. Orožje so nakupovali prek različnih posrednikov, ki so imeli zveze z jugoslovanskimi in tujimi obveščevalnimi in varnostnimi službami. Iskanje posebne poti za nakup nekaj posebnega orožja za slovensko TO je bilo kljub državnemu odobravanju splošnega ljudskega odpora varnostno-politično visoko tvegano in, kot se je pokazalo, se je ob dokaj preprostih okoliščinah ta politična tveganost tudi udejanjila. Tri leta pozneje je prav ta nepravilnost odnesla s položajev prvo poveljniško vodstvo slovenske teritorialne obrambe, poveljnika Polaka in političnega komisarja Jakopiča. Afera je postala del spopada med slovenskimi 'trdorokci' in partijskimi 'liberalci' iz kroga Staneta Kavčiča.³⁶ Preiskovalna komisija CK ZKS ni mogla ugotoviti neposredne odgovornosti Staneta Kavčiča, predlagala pa je razrešitev komandanta TO Polaka in političnega komisarja Jakopiča. Oba sta prevzela odgovornost za poskus nabave orožja nase in po seji sekretariata CK ZKS napisala decembra 1973 odstopni izjavi, 7. februarja 1974 pa bila razrešena.³⁷

Teritorialno obrambo so ustavne spremembe v letih 1971 in 1974 še utrdile in jo postavile, ob JLA, kot pglavnitno oboroženo sestavino splošnega ljudskega odpora in hkrati »najširšo obliko organiziranega oboroženega odpora«. Ustavni amandmaji in tudi nova ustava niso sprejeli korenitejših predlogov reorganizacije jugoslovanskih oboroženih sil, kot je bil npr. (slovenski) predlog, da »državni sekretariat (za ljudsko obrambo, op. p.) ostane le upravni organ,

³⁶ Repe, Prinčič, *Pred časom*, str. 176–179.

³⁷ ARS, AS 1589, Komisija za splošni ljudski odpor, šk. 203, ae 466, pismo štaba za splošni ljudski odpor SRS Josipu Brozu - Titu 15. 8. 1969; Odgovor na pitanja koja je Glavni štab NO SR Slovenije postavio u pismu dostavljenom predsedniku republike dana 18. avgusta 1969. godine; Božo Repe: »Liberalizem« v Sloveniji. V: *Borec*, 1992, št. 9–10, str. 673–949; Mirko Munda: *Beograjska spletk*. Maribor 2001, str. 28–33, 44, 73–76.

generalštab naj postane institucija, vezana na Vrhovnega komandanta, vojna inšpekcija naj bo organ Zvezne skupščine.³⁸ Teritorialna obramba je postala predvsem vojaško organizirana sila, zelo številčna, a hkrati tudi negibna, saj so ji organiziranost predpisovala natančna pravila, ki so veljala za celotno državo. Njeni štabi so se leta 1974 preimenovali v štabe Teritorialne obrambe (najvišji je bil Republiški štab Teritorialne obrambe, RŠTO), njena formacija pa se je dopolnjevala z razvojem v »prostorsko komponento« (60–70% vseh sil) za obrambo na lokalnem nivoju in v »manevrsko komponento« (30% sil), ki je bila zadolžena za širšo obrambo »začasno zasedenega območja«. V letu 1975 so tako začeli voditi prvi srednjeročni (petletni, 1976–1980) načrt razvoja Teritorialne obrambe. Slovenija je v smeri splošnega ljudskega odpora obrambni sistem dopolnila še z organizacijo Narodna zaščita.³⁹

III.

Do dvajsetletnice svojega obstoja, ki ga je praznovala v času polnega medijskega spopada z JLA, se je Teritorialna obramba medtem spremenila v dogmo, nesporen sestavni del sistema socialističnega samoupravljanja in splošnega ljudskega odpora, in to ne glede na to, da so se njena vloga in naloge deloma vsebinsko izpele. Zanimivo je, da je to prej opazilo vojaško vodstvo kot pa tisti, ki so politično skrbeli za obrambni sistem. V Evropi je hladna vojna popustila, z nadzorovanim procesom popuščanja napetosti v okviru KEVS. Zlasti v taboru Sovjetske zveze, kjer je na oblast prišel novi generalni sekretar KPSZ Mihail Gorbačov, so nastajale nove razmere. Varšavski pakt je vedno bolj slabel – notranji problemi s članico Poljsko v začetku osemdesetih let so mu vzeli dobršen del opravilne sposobnosti. Strateška pobuda »vojna zvezd«, ki jo je zagovarjal predsednik ZDA Ronald Reagan, je odprla nova obzorja v vojaškem načrtovanju in strategiji.⁴⁰ Totalnost obrambe Jugoslavije je postajala vprašljiva in celo nepotrebna. Poleg tega je medtem prišlo po volji najodgovornejših do integracije obrambne doktrine (»splošnega ljudskega odpora«) in varnostne komponente (»družbene samozaščite«), ki je izhajala iz definicije specialne vojne proti SFRJ iz leta 1977. Oba sistema je v enotnega integriral novi zakon o splošnem ljudskem odporu, ki je bil sprejet leta 1982.⁴¹ Toda za slovensko republiško vodstvo in deloma tudi za javnost je prav TO simbolično opravljala vlogo označevalca republiške suverenosti, enega od pomembnih stebrov zapletenih razmerij med republiko in federacijo.⁴²

³⁸ Polak, *Zgodovinski razlogi za ustanovitev TO*, str. 21.

³⁹ Živković, *Teritorialna odbrana*, str. 127–128, 135–150.

⁴⁰ Prim. Anton Bebler: *Geopolitični in vojaškopolični položaj Slovenije*. V: *Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost* : zbornik, Ljubljana 1991, str. 110–115.

⁴¹ Kocijan, *Doktrina in strategija SLO*, str. 31–32.

⁴² Roman Novak: *Podoba Teritorialne obrambe Slovenije v časniku Delo med leti 1968 in 1989*: Diplomsko delo, Ljubljana 2005, str 102–103.

Teritorialna obramba SR Slovenije se je do zgodnjih osemdesetih let zgradila v velik, v sebi zaključen vojaški organizem. Obrambni načrt je omogočal, da je TO rasla po obsegu iz leta v leto in končno v zgodnjih osemdesetih letih dosegla 86.000 pripadnikov.⁴³ Leta 1980 je imela TO SR Slovenije, po reorganizaciji leto prej, namesto 6 conskih 13 pokrajinskih štabov, 60 občinskih štabov TO, 19 brigad, 13 navadnih in 8 specializiranih odredov, 3 divizione protioklepne in protiletalske artilerije in 14 lahkih protiletalskih baterij, 29 minometnih oddelkov, vrsto specializiranih čet, med njimi celo odred oboroženih ladij in 6 letalskih oddelkov za zvezo, 810 štabov TO v krajevnih skupnostih, ki so vodili 46 čet, 324 vodov in 285 oddelkov teritorialne obrambe; 13 čet, 104 vode in 114 oddelkov v delovnih organizacijah; skupaj 74.176 predvidenih, dejansko pa 80.375 pripadnikov, kar je znašalo 4,25% prebivalstva republike.⁴⁴ Ne vemo sicer natančno, koliko državljanov Slovenije je bilo v istem času rezervistov JLA, vendar je mogoče oceniti, da je bila v TO okoli polovica vseh razpoložljivih vojaških rezervistov na ozemlju republike. Tudi TO je razvila manevrske in prostorske enote; manevrske so bile po doktrini namenjene skupnemu bojevanju s partizanskimi brigadami JLA, prostorske enote pa nadzoru in obrambi ožjih območij. Vrsta (velikih) delovnih organizacij je imela svoje posebne enote TO, ki so bile vključene v občinske štabe, namenjene pa le obrambi delovnih organizacij.

Leta 1983 se je v jugoslovanskem vojaškem vrhu prvič po smrti Josipa Broza - Tita pojavila pobuda za razformiranje TO kot posebnega dela jugoslovanskih oboroženih sil. Zunanja dimenzija evropske varnosti je bila ob tem gotovo zelo pomembna, a vendar se lahko upravičeno vprašamo, koliko je bila pobuda pogojena z zaznanimi strateškimi spremembami v globalnem razmerju sil. Le največji optimisti, in med njimi ni bilo vojaškega vrha SFR Jugoslavije, so tedaj lahko menili, da je Sovjetska zveza že strateško poražena v globalnem (hladnem) spopadu, da komunizem kot družbeni sistem razpada. Tako je treba iskati vzroke predvsem drugje. Analiza jugoslovanskega vojaškega vrha, ki je medtem izgubil Josipa Broza - Tita, svojo absolutno politično in osebno avtoriteto, je kazala, da bi bilo za jugoslovansko vojsko dobro, da se vrne v klasični vojaški sistem, da postopoma odpravi sistem splošnega ljudskega odpora. Avtoritete, ki bi sistem splošnega ljudskega odpora politično obranila, ni bilo več. Jugoslavija je bila v gospodarski in sistemski politično-organizacijski krizi. Zmanjšanje izdatkov za obrambo se je kazalo kot eden od nujnih ukrepov za izhod iz krize. Hkrati je vojska v krizi postala pomembna sila. Leta 1981 je prav vojaški poseg ustavil burne demonstracije albanske mladine v AP Kosovo. Vojaški vrh si je podredil partijsko organizacijo v vojski, ki ga je nadzorovala, in

⁴³ Milovan Zorc: Teritorialna obramba Slovenijev letih njene dozorelosti. V: Vojstvo, maj 1999, št. 5, str. 49–51.

⁴⁴ ARS, AS 1589, Komisija za SLO in DS, šk. 533, ae 5378, poročilo Republiškega štaba za teritorialno obrambo, Ljubljana 1981, str. 5–6; prim. Slapar, nav. d., str. 94–109.

prek nje že močno vplival na politična razmerja.⁴⁵ Toda politična vodstva, ki so po republikah prišla na oblast sredi sedemdesetih let, so želela ohraniti status quo, tj. svojo na območju republike precej trdno oblast. Zaradi tega so branila tudi sistem, kot so ga zgradila na vojaškem področju. Nastal je protislovni položaj, da je namreč slovenska republiška oblast, ki je od srede osemdesetih le težila k reformi političnega sistema, gospodarski sprostivni in redefiniciji družbenih razmerij, v pogledu obrambe branila doktrino totalne vojne, splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite ter seveda teritorialno obrambo, ki ji pa je edini dajal pristojnosti na vojaškem področju.⁴⁶

Notranjepolitično je hkrati jugoslovanski vojaški vrh začel premišljevati, kako braniti sistem, ki je bil globoko prizadet s krizo in mednacionalnimi, po njihovi opredelitvi »ekstremno nacionalističnimi« spori. V tem položaju je predvidel, da bo vojska, ki je sicer klasični državni stroj za represijo in obrambo navzven, zmožna odigrati v notranji krizi socialističnega sistema vlogo integratorja Jugoslavije in morda celo ohranjevalca socialističnega sistema.⁴⁷ To je na več ravneh tudi poskušal nakazati. Vojska se je prilagodila krizi z zmanjšanjem svoje stalne sestave pod orožjem, iskanjem »notranjih rezerv«, vzpostavljanjem samopreskrbne ekonomije (farme, zelenjavni vrtovi na vojaških zemljiščih), povečanim prodajanjem orožja in oborožitvenih sistemov v politično naklonjene države neuvrčenega gibanja, vrh pa je vse skupaj doseglo z vključitvijo prodaje vojaških tehnologij, s pomočjo katere bi izšli iz krize. Prav tedaj so izdelovali novo različico tanka (T-81, projekt »Kapela«), ki je postal pomemben izvozni artikel; pri ponujanju učinkov proizvodnje novega nadzvočnega lovca pa je šlo že v marsičem bolj za vojaški marketing kot pa za dejanski tehnološki preboj.⁴⁸

Toda ob dvajsetletnici Teritorialna obramba in splošni ljudski odpor nista bila v ospredju vojaško-civilnega dialoga, prej obratno, popolnoma sta poniknila v ostrem, prvič javnem spopadu vodstva oboroženih sil (Jugoslovanske ljudske armade) in slovenskih državnih struktur ter slovenske in širše jugoslovanske javnosti. Javna in interna polemika pa se je osredotočala na konkretne vloge in dejanja vojaškega vrha, od prodaje in preprodaje orožja do vprašanja civilnega služenja vojaškega roka, za republiške organe pa tudi vprašanja vloge vojske v jugoslovanski družbi, njene pravice do posredovanja pri spreminjanju družbenih razmerij, čeprav so se še gibala znotraj socialističnega miselnega kroga. »Napadi na JLA« so vojaški vrh, navajen na usmerjano ustvarjanje javnega mnenja, prepričevali, da se Slovenija prej ali slej namerava odtegniti Ju-

⁴⁵ Ljubica Jelušič: Spreminjanje odnosov med vojaštvom in civilnim okoljem v postsocializmu. *Perspektive sodobne varnosti : iz obramboslovnih raziskav II.* Ljubljana 1998, str. 83–84.

⁴⁶ Prim. Ljubica Jelušič: Jugoslovanska ljudska armada leta 1991 v Sloveniji – začetek konca ene največjih evropskih vojsk po koncu hladne vojne. V: *Slovenska osamosvojitve leta 1991 : pričevanja in analize.* Ljubljana 2002, str. 224–226.

⁴⁷ Živković, *Teritorialna odbrana*, str. 151–174.

⁴⁸ Prim. Ali H. Žerdin: *Generali brez kape : čas odbora za varstvo človekovih pravic.* Ljubljana 1997, str. 63–64.

goslaviji in socializmu. In to so nameravali vsekakor preprečiti. Tako je v naslednjih letih sledilo več dejanj: od reorganizacije oboroženih sil v letih 1985–1987, v kateri so republiška poveljstva Teritorialne obrambe podredili poveljnikom vojaških območij, zahtevanih represivnih ukrepov proti napadalcem na JLA leta 1987, pa prek poskusa prepoznavanja kontrarevolucije v Sloveniji marca 1988, aretacij »četverice« vse do oboroženega posega junija 1991.⁴⁹ V tem procesu pa je bilo vredno onemogočiti tudi Teritorialno obrambo. Kot je bilo na drugi strani smiselno iz praktičnih razlogov – bila je legalni sestavni del sistema in hkrati že vzpostavljena organizirana vojaška sila – Teritorialno obrambo ohraniti kot zametek vojske Republike Slovenije, federalne, konfederalne ali do trenutka neodvisnosti. Ustavni amandmaji septembra 1989 in nadaljnji septembra 1990 ter zakona o o obrambi in zaščiti in o vojaški dolžnosti iz marca in aprila 1991 so to jasno nakazali.

IV.

Ko postavimo kot osrednje vprašanje sklop splošnega ljudskega odpora in Teritorialne obrambe kot vprašanje razmerja med vojaško upravičenostjo in političnim projektom, lahko ugotovimo, da postavljamo vprašanje, ki je imelo jasno sistemsko ozadje. Tudi in zlasti v socializmu je bila politična zasnova oblike pred vojaško (strokovno) izpeljavo. Razlikovala se je le v tem, da je strokovni krog (JLA) imel tudi veliko družbeno moč, tako da je močno vplival na samo izpeljavo politične zamisli. Tudi glede projekta teritorialne obrambe lahko rečemo, da je skozi več razvojnih faz zadovoljeval politične potrebe tako federalnega kot republiških vodilnih krogov, čeprav ne vedno enako. Vojaški strokovnjaki, generali, pa so morali politično zamisel strokovno izpeljati tako, da je postala vojaško upravičena. Teritorialna obramba in sistem splošnega ljudskega odpora sta sledila tej viziji. Čeprav je izpeljava njunega oblikovanja odstopala od same zamisli, saj je vključevala veliko več hierarhičnosti, pa je sistem vendarle deloval. Vojaški strokovnjaki so namreč sistem po svoji logiki tudi približali sistemu redne vojske, saj so izhajali iz vojaške hierarhične struktiranosti. Teritorialna obramba SR Slovenije je lahko vzorčni primer, kako je politična ideja postala tako pomembna, da je bila tudi strokovno izpeljana. Seveda pa ostaja vprašanje, ali je zaradi pogostih vrhunskih ocen vojaških nadzornikov in ocenjevalcev dejansko predstavljala tako velik odskok v primerjavi s teritorialnimi obrambami ostalih republik. Na to pa nam bodo odgovorile šele primerjalne študije, ki bodo temeljile na primarnem gradivu in bodo upoštevale gradiva Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo.

⁴⁹ Prim. Božo Repe: *Slovenci v osemdesetih letih*. Ljubljana 2001, str. 38–46; Zdenko Čepič: *Politizacija jugoslovanske vojske v obdobju demokratizacije in osamosvajanja Slovenije*. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2008, št. 2, str. 127–129, 133–136.

TERRITORIAL DEFENCE – MILITARY NECESSITY AND POLITICAL PROJECT 1968 : 1988

SUMMARY

In the summer of 1968, the Yugoslav political and military leadership, facing the crisis in Czechoslovakia, undertook the already tested strengthening of the Yugoslav defence capabilities – with the increased role of the territorial forces intended for the support of the Yugoslav People's Army, which could not defend the whole of the Yugoslav territory and prevent the occupation of at least a part of the territory. Thus the forces of the Warsaw Pact were also made aware that Yugoslavia intended to defend itself. In Slovenia, like in all other republics, headquarters and partisan units were established in August of 1968.

Even when the imminent danger passed, there were other reasons to preserve the territorial units. Territorial units were exactly right for the new concept of Yugoslav defence, introduced as the Czechoslovak example gained momentum. They also represented an investment of that part of the military elite which argued for the new doctrine of state defence, against the part of the military elite which remained reserved but still very influential. And, ultimately, the organisation of territorial units within the individual republics on one hand represented an obligation for the republics, while on the other hand it also gave them an opportunity to promote the republican jurisdictions in the field of defence, even though simultaneously emphasising municipalities as defence units. The Slovenian political elite took advantage of the opportunity that presented itself, despite the crisis of 1971, and developed its Territorial Defence, as these units were named, to the maximum. In the beginning of the 1980s, its military formations had room for over 80.000 positions; mobile and local forces as well as units up to the size of brigades had been developed, and heavy artillery had also been introduced. Formally these units used the Slovenian language as the language of command.

The attitude of the military elite towards Territorial Defence has gradually focused on its reduction, in terms of military doctrine as well as in actuality. The dissolution of the Total National Defence system started when the military elite was released from the weight of its untouchable supreme commander, but in the actual context of the Yugoslav social crisis this began with the 1981 crisis of the Kosovo autonomous territory, which also represented a security and even military risk. Thus as early as in 1982 a new defence concept of the state was outlined, and Territorial Defence was to be strongly integrated into the whole of the military force; in reality this would mean subordinating Territorial Defence to the military leadership, while the state political elites of the republics would lose their influence over these forces. In regard to this issue, the actual interests of the republican elites once again proved different. The Slovenian elite persisted in preserving the concept of Total National Defence and Social Self-

protection, as well as tried to protect its influence over the Territorial Defence of Slovenia. It lost this struggle due to internal politics as well as expert opinions, for the changing security situation in Europe proved to be in favour of the new defence ideas. In 1987, the new defence arrangements included the Slovenian Territorial Defence into the defence of the north-western staging area, thus also changing its role. This change took place mostly due to political reasons.